

Keď Engels kritizoval empiristickú obmedzenosť vedy svojich čias a zdôrazňoval nevyhnutnosť teórie a v konečnom dôsledku potrebu určitého filozofického prístupu vedcov, šlo tu vlastne o parciálne otázky základného problému, ktorý sa v tomto ohľade pred ním vynoril, totiž problému vzťahu filozofie a vedy.

Engelsovi bolo jasné, že sa skončila éra voči vede autonómnych, o čiru špekuláciu sa opierajúcich a všetko zahrnujúcich filozofických sústav. Odteraz nebolo možno budovať filozofiu inak ako v úzkej spojitosti s teoretickou vedou, pravda, ak to mala byť vedecká filozofia. A iba o takú sa Engels usiloval. Odtiaľ pochádzajú rozličné jeho (i Marxove) výroky o „zániku filozofie“, alebo o tom že odteraz sa filozofia redukuje na dialektiku a vedu o myslení, a všetko ostatné prechádza, či už prešlo, do sféry špeciálnych vied.

Toto radikálne ohraničenie filozofie nemožno pochopiť inak ako v súvislosti s nespokojnosťou Engelsa so špekulatívnou filozofiou, ktorej defektnosť mal možnosť zistiť aj u mysliteľa takej veľkosti, ako bol Hegel. Spoluúčasť na Marxovej kritike Hegla mu zároveň ukázala, že práve špekulatívnosť neutralizovala aj množstvo perspektívnych, plodných a z hľadiska vývinu vedy a filozofie pozitívnych ideí, ktoré táto kritika odhalila, očistila a na ktoré nadviazala.

Zásadne negatívny vzťah ku špekulatívnej filozofii, ako aj ďalšie bližšie nešpecifikované výroky na adresu filozofie boli často zdrojom lacných „riešení“ otázky Engelsovoho pomeru k filozofii. Najlacnejší, hoci v mnohom príznačný, je názor, že Engelsovo chápanie filozofie a najmä vzťahu filozofie a vedy je určitým variantom pozitivizmu. Napokon isté formulačné zhody, ako aj fakt, že pozitivizmus a marxizmus sú, pokiaľ ide o ich vznik, naozaj vrstovníci, robí tento názor na prvý pohľad zmysluplným. Avšak bez toho, že by sme sa púšťali do širšieho výkladu a argumentovania neudržateľnosti tejto konzekvencie, poukážme aspoň na to hlavné: Zatiaľ čo pozitivizmus je empiristickou filozofiou vedy (a starý pozitivizmus je v tomto ohľade otvorenejší i prostorejšej ako nový), pre marxistické chápanie vedy je charakteristická protiempiristická orientácia (spomeňme si napr. na Engelsovu kritiku „všeindukcionistov“, ironizujúci náčrt prechodu empiristickej prírodovedy do „sveta duchov“ a mnohé ďalšie miesta podobného druhu), dôraz na teoretickosť vedy, ktorá sa, samozrejme, opiera o skúsenostnú bázu, ale v dialektickom zmysle slova ide za ňu, prekračuje ju, vytvára novú rovinu intelektuálnej aktivity.

Podobne by sa dalo hovoriť aj o ďalších dezinterpretáciách Engelsovoho chápania vzťahu filozofie a vedy. Napríklad redukcia filozofie na skúmanie myslenia sa do určitej miery nominálne zhoduje s novokantovskou orientáciou, pestovanou v marburskej škole, a možno že aj táto okolnosť bola, hoci aj nepriamym podnetom pre časť marxistov z konca minulého storočia, aby sa pri hľadaní odpovedí na určité filozofické otázky orientovali práve týmto smerom (ako sa iná časť orientovala na filozofov druhej fázy pozitivizmu). Ako v prípade pozitivizmu aj v tomto druhom prípade ide, napriek určitým styčným bodom, v tom principiálnom, o nedorozumenie a povrchné pochopenie Engelsových myšlienok.

Engelsove výroky o „zrušení filozofie“ (tu uvažujeme len o určitom aspekte tohto problému) nemožno brať doslova, totiž v tom význame, ktorý by táto formulácia

* Diskusný príspevok prednesený na konferencii Engelsovo dielo a súčasné spoločenské vedy.

mala dnes, ale treba ich chápať konkrétne historicky. Pri takomto nenaivnom uvažovaní vstupujú do hry prinajmenšom tri okolnosti: ovzdušie heglovskej dialektickej filozofie, ktoré nesporne participovalo aj na formulácii tejto Engelsovej myšlienky, ďalej pochopenie evidentnej skutočnosti jednoty praktického a teoretického v súdobej vede (od čoho tu i za cenu zjednodušenia problematiky odhliadame) a napokon, vysoký stupeň steoretičtienia základných vedeckých disciplín, čo je pre našu úvahu východiskovou skutočnosťou. Engels, aspoň tak to v jeho dobe a na základe jeho vlastných skúseností vyzeralo, si mohol dovoliť vyhlásiť ohraničenie filozofie na dialektiku a vedu o myslení, a všetko ostatné odkázať konkrétne vedeckému bádaniu preto a len preto, že vedy dosiahli nevidanú teoretickú hĺbku, ktorú dosiaľ nahrádzala do istej miery klasická filozofia svojimi extrapoláciami a všeobecne svojou špekulatívnou metódou.

Nepriamym dôkazom tohto tvrdenia sú Engelsove oceňujúce výroky o dovtedajšej prírodnej filozofii, sprevádzané súčasne varovaním pred každou budúcou filozofiou prírody (ale aj špekulatívnou filozofiou práva, štátu, morálky a spoločnosti vôbec). V minulosti totiž, ako to vidí náš filozof, tieto disciplíny satureovali *reálne* potreby, ktoré vedy buď pre nedostatok teoretickej hĺbky, buď pretože vlastne vôbec neexistovali, resp. prekonávali ešte iba embryonálne štádium, neboli schopné plniť. A tak smerom do minulosti nielenže možno, podľa neho, uznať istý pozitívny význam prírodnej filozofie (a ďalších špekulatívnych tzv. filozofických disciplín), ale dokonca ju (a či ich) treba pozitívne hodnotiť, lebo predsa len znamenali *pokus* o racionálnu odpoveď na otázky, pri ktorých veda ostávala nemá, a kde sa vtieravo ponúkali rozličné v samej podstate nevedecké (napr. náboženské a pod.) odpovede, ktoré sú takejto situácii vždy naporúdzí. Teraz sa však situácia významne zmenila. Ak dialektici, ktorých zaradujeme do nemeckej klasickej filozofie, a najmä Hegel, museli ešte špekulovať, aby zdôvodnili a uhájili dialektickú koncepciu bytia a jeho mnohorakých prejavov, dnes prichádza sama veda s dialektickými koncepciami a pretrvávajúca filozofická špekulácia môže byť skôr na škodu ako na osoh dialektickému chápaniu bytia. K týmto úvahám podnecujú Engelsa také výsledky vedy, ako sú známe tri veľké objavy prírodných vied, ktoré spomína v práci o Feuerbachovi a príležitostne i ďalšie, a napokon — čo však nemožno prehliadnúť a nedoceňovať — vlastné skúsenosti, ku ktorým dospel ako Marxov spolupracovník pri budovaní pozitívnej, t. j. vedeckej teórie spoločnosti, jej ekonomického, ale aj širšie chápaného sociálneho života.

Ak veda sama sa stala schopnou odhaľovať najhlbšie dialektické súvislosti, nejaká filozofická teória bytia sa eo ipso stáva zbytočnou. *Filozofia sa stala v značnom rozsahu imanentnou vede*. To je prvý a najdôležitejší záver, ku ktorému dospievame pri zamýšľaní sa nad Engelsovým hodnotením filozofického významu vedeckých teórií. Zároveň je to bod, v ktorom nám Engels odkázal najviac problémov. Nie ani tak, pokiaľ ide o celkové posudzovanie novej situácie vo vzťahu medzi vedami a filozofiou, ako skôr v záveroch, ktoré z tohto, v princípe správneho zistenia, vyvodil. Je nesporné — a ďalší vývin vedy to iba potvrdil — že špeciálnovedecké koncepcie obsahujú aj neodmysliteľný filozofický moment, avšak ani za Engelsových čias, práve tak ako dnes, nemá tento moment nejakú krištáľickú podobu, má len potencionálne svojbytný, autonómny charakter, takže je vecou *špecifickej filozofickej aktivity* identifikovať ho a zaradiť do súvislostí istej filozofickej sústavy. Teda ak napr. B. M. Kedrov, vychádzajúc z Engelsových úvah, tvrdí, že vedú k záveru, že ontológia ako nejaká osobitná filozofická teória bytia sa stala nadbytočnou a teda i zbytočnou, má pravdu, pokiaľ ide o ontológiu predmarxistickej filozofie, no nemá podľa nášho názoru pravdu, pokiaľ ide o možnosť a potrebu ontológie v sústave marxistickej filozofie. Ukazuje to nielen Leninovo, ale už aj Engelsovo dielo.

Ďalší vývin vedy, najmä jej vrcholných teoretických oblastí, ukázal, že Engelsovo presvedčenie o silnom filozofickom momente špeciálnovedeckých teórií nebolo vôbec neopodstatnené, naopak, že je pozitívne dokázateľné, a že si ho v tej či onej forme uvedomujú aj sami vedci, najmä najpoprednejší z teoretikov. Dalo by sa uviesť prekvapujúce množstvo filozofických prác týchto odborníkov nielen z oblasti prírodných vied, ale najmä v posledných desaťročiach aj z oblasti spoločenských vied, v ktorých si ujasňujú predpoklady a širší vedecký svetonázorový i metodologický dosah svojich teórií, či vedných disciplín vôbec.

Avšak to, čo v týchto knihách čítame, nie sú špeciálnovedecké teórie, ale od nich neoddeliteľné a nimi vyvolané pokusy o filozofické (resp. filozofii sa blížiace) úvahy, v ktorých si špecialisti ozrejmujú zmysel, význam a valoritu svojho teoretického počínania. Pochopiteľne, niečo podobné robia s teoreticky obzvlášť závažnými prínosmi aj sami filozofi. V tomto bode skutočnosť, ozajstný život vedy, ukazuje istú nesprávnosť Engelsovej prognózy, to, že sčasti — vo výrokoch už uvedeného druhu — podľahlo dobovým ohraničeniam.

Ak vravíme „sčasti“, potom nie preto, že ide o klasika, a že sa akosi nepatrí upozorňovať na to, kde sa klasik mýli, najmä nie pri jeho výročí, ale preto, že sám si prakticky počína inak, než znejú všeobecné deklarácie. Je síce pravda, že podľa svojej všeobecnej požiadavky nekonštruje súvislosti, ale ich vyvodzuje zo samej skutočnosti, presnejšie z reflektovania tejto skutočnosti vo vedách. No sú to súvislosti, postrehy a závery, ktoré sami vedci, pohybujúc sa čisto vo sfére špeciálnej vedy, nevyvodzujú, súvislosti a postrehy, ktoré síce z danej teórie vyplývajú, no ani teoretika — pokiaľ ostáva vo sfére špeciálnej vedy — nenapádajú, či dokonca ani nezaujímajú, pretože *tvoria vlastne subštruktúru danej teórie*, jej hlbší fundament, implicitné — ak sa tak možno vyjadriť — „metateoretické“ osnovanie. Napríklad v prípade Darwinovej teórie je to koncepcia podmienenosti prechodu od jednej kvality k druhej (od jedného živočíšneho druhu k inému) hromadením kvantitatívnych zmien v rámci predošlej kvality (rozličných mutácií, variácií a pod.). Tým sa, pochopiteľne, dostávame na oveľa hlbšiu úroveň, ako je úroveň tejto teórie ako špeciálnovedeckej (biologickej) teórie prepracovávame sa k určitému všeobecnému princípu platnému napokon nielen pre biotickú, ale aj abiotickú prírodu, avšak princípu vyvodenenému z vedy a vedou spätne kontrolovateľnému. Na veci nič nemení, že tento princípu už špekulatívnou cestou vytvorila predošlá filozofia, pretože tu je situácia zásadne odlišná. Tu nejde o špekuláciu, ale o vyvodzovanie konzekvencií z vedy, a tým o vedecky kontrolovateľné filozofické transcendovanie samej špeciálnovedeckej teórie. O tom, že je to nové teoretické počínanie, svedčí okrem iného okolnosť, že v tej istej špeciálnovedeckej teórii iní myslitelia vyvodzujú principiálne iné závery, napr. závery čisto evolucionistického charakteru.

Podobne je to aj so zákonom zachovania energie. Sám osebe ako fyzikálny zákon jednak neobsahuje explicitne tie ontologické závery, ktoré z neho vyvodil Engels (učenie o formách pohybu, ich vzájomnom prechode, úvahy o dialektickom materialistickom chápaní sveta ako jedine adekvátnom dosiahnutému stupňu poznania reality, koncepcia samopohybu hmoty atd.), jednak sa dá rozlične — dokonca aj nedialekticky — interpretovať. Iba *určitý* rozbor tohto zákona, jeho výklad ako zákona zachovania a *premeny* energie môže viesť k tým záverom, ku ktorým sa dopracoval Engels. Poznamenajme, že fyzika v pravom zmysle slova vlastne nepozná zákon zachovania a premeny energie, hoci, pochopiteľne, skúma nielen zachovanie, ale aj premeny rozličných druhov energií, objavuje rozličné ekvivalenty rozličných druhov energií (historicky prvý je mechanický ekvivalent tepla) a vytvára zložitú vedu o energii, jej zachovaní a premenách. Vychá-

dzajúc z fyzikálnej teórie, ide Engels k jej základným predpokladom a až z nich vyvodzuje svoje zovšeobecňujúce závery. Pritom nič nepridáva k danej fyzikálnej teórii, takže jeho závery sú opäť pozitívnou vedou kontrolovateľné. Ak vravíme, že nepridáva, neznamená to, že nezistuje niečo nové, avšak toto zistenie je dôsledkom prepracovania sa na hlbšiu — fyzike samej neprístupnú — rovinu, no úzko spätú s danou fyzikálnou teóriou.

Príkladov podobného druhu, hoci možno nie takých evidentných, by sa dalo v Engelsovom diele nájsť viac. Avšak ich hromadenie by k objasneniu jeho pohľadu na filozofický význam vedeckých teórií v princípe neprinieslo nič nové. Aj to, čo sme uviedli, a čo je vlastne všeobecne známe, stačí na vyvodenie základných záverov. Ak Engels formuloval tézu, že z filozofie ostáva už iba dialektika a veda o myslení a všetko ostatné treba prenechať špeciálnym vedám, šlo tu:

1. o vylúčenie špekulácie z filozofovania a formulovanie požiadavky vedeckosti filozofie, jedným zo základných predpokladov ktorej je nevymýšľať súvislosti, ale objavovať ich v pozitívnom poznaní a ním tiež objavované spätne kontrolovať;

2. o požiadavku budovať filozofiu ako výsledok *kategoriálnej analýzy* špeciálno-vedeckého poznania, analýzy teoretických predpokladov samých vedeckých teórií (v tomto zmysle je filozofia vzhľadom na špeciálne vedy dialektikou a vedou o myslení);

3. o splnenie tejto požiadavky, pretože ju splniť, znamená, ako sme to viackrát formulovali, zostup na kvalitatívne hlbšiu rovinu teoretická, znamená to dialektické prekročenie, prekonanie (prekonanie so zachovaním) vedy, postavenie sa na stanovisko, ktoré dnes označujeme ako ontologické. Nejde však o ontológiu v starom zmysle slova a Engelsovo vyhýbanie sa tomuto termínu je z historického hľadiska celkom pochopiteľné.

Engelsovo rozvažovanie nad filozofickým významom vedeckých teórií teda vedie k nešpekulatívnemu formulovaniu siete kategórií a princípov, ktoré sú imanentnými predpokladmi vedy a z iného aspektu majú vo svojom celku zásadný svetonázorový význam. Táto sieť kategórií je zároveň východiskom, z ktorého Engels posudzuje ďalšie vedecké teórie a pokusy o ich filozofickú alebo aj širšie svetonázorovú interpretáciu. Keďže dobre poznáme Engelsov názor, že filozofia sa musí meniť s každým významným vedeckým objavom, netreba vari zoširoka dokazovať, že funkciou tejto sústavy kategórií rozhodne nie je byť arbitrom vývinu vedy v tom zmysle, že sa prijme iba taká vedecká teória (resp. jej filozofický výklad), ktorá nenaruša túto sústavu. Inými slovami, Engels vytvoril určitú ontologickú kategoriálnu sústavu (úzko spätú s dialektickou teóriou poznania a spĺňajúcu súčasne funkciu východiska budovania všeobecnej metodológie vedeckého poznania). No úlohou tejto sústavy vzhľadom na novovznikajúce vedecké teórie nie je konzervovať doterajší stav vedy, chápanie tých najhlbších pojmov a princípov, o ktoré sa opiera (tie sa naopak musia v dôsledku vývinu reformulovať), ale jej úlohou je podnecovať vývin vedeckého teoretického myslenia a zároveň — to by sme chceli osobitne zdôrazniť — čeliť možným zablúdeniam samej teórie, ako aj takým či onakým jej filozofickým dezinterpretáciám.

V tomto ohľade je poučný napr. Engelsov spor so zástancami tzv. teórie „tepelnej smrti vesmíru“. Ako je známe, táto tzv. teória predstavuje vlastne pokus o extrapoláciu určitého výkladu druhej vety termodynamickej na vesmír ako celok. Opäť sa nebudeme púšťať do podrobností a poukážeme len na to, že pokiaľ ide o druhú termodynamickú vetu, ktorá je pozitívnou teoretickou formuláciou istej podstatnej črty fyzikálnych procesov, Engels sa ju ani najmenej neusiluje oddiskutovať alebo spochybniť. Jeho námietky sa týkajú výlučne spomenutej zdanlivej konzekvencie tohto vedeckého teoretického poznatku. Pretože však nielen v jeho období, ale ani dnes niet dosť účinných fyzikálnych argumentov, ktoré by bez zvyšku likvidovali pokusy oživovať tzv. „teóriu tepelnej

smrti vesmíru", zakladá Engels argumentáciu proti nej, najmä na všeobecnoteoretickej, ontologickej neudržateľnosti tejto teórie a jej ďalších dôsledkov, teda na dôkaze jej základnej nezosúladiťnosti s princípmi vedy, vedeckej koncepcie skutočnosti a vedeckého poznania vôbec. Ťažisko je tak na filozofickej argumentácii, odvodenej, pravda — ako sme už povedali — z analýzy samej vedy. Poznamenajme, že aj Engelsovi nasledovníci si počínajú podobne, keď sa síce s uznaním vyslovujú o Boltzmannových argumentoch, ktoré v rovine fyzikálnej teórie najpresvedčivejšie sponchyňujú tzv. teóriu „tepenej smrti vesmíru", no zároveň neprijímajú túto argumentáciu bezvýhradne, pretože jej hlbšie teoretické základy odporujú danej sústave ontologických kategórií, v princípe z tých istých dôvodov, z akých jej odporuje aj kritizovaná teória „tepenej smrti". (V jednom aj druhom prípade ide totiž o koncepcie založené na princípoch mechanistickej vedy, prekonaných novším vývinom vedy.) Ukazuje sa tu, že filozofická teória, pravdaže, nešpekulatívna a o vedy sa opierajúca teória, nie je voči vedeckým teóriám pasívna, že je vlastne ochotná k vlastnej reformulácii, na základe zmien vo vedeckých teóriách, avšak len v prípade, že ide o zmeny, ktoré sú jednak vedecky dostatočne osnované a preukazné a ktoré ďalej popri nevyhnutnom momente diskontinuity s doterajším chápaním sveta a prístupom k nemu vykazujú rovnako nevyhnutný moment dialektickej kontinuity. Treba zdôrazniť, že to nie je nejaký diktát filozofie voči vede, ale že ide o výraz istej sebakontroly vedy na najhlbšej, t. j. filozofickej rovine.

Bude vhodné upozorniť, že v princípe podobný postup sa u Engelsa — pravda, tentoraz v úzkej spolupráci s Marxom — uplatňuje aj pri analýze sociálnych javov. Kategoriálna štruktúra historického materializmu ako marxistickej filozofickej teórie spoločnosti nie je dajakým filozofickým vrtochom, ani plodom nevedeckej špekulácie, ale zavrhnutím rozličných spoločenskovedných skúmaní zakladateľov marxizmu (prícom úlohu chronológie v týchto úvahách netreba preceňovať). Engels na poli spoločenskovedného bádania začína, ak odhliadneme od rozličných mladických pokusov, vlastne sociologickými štúdiami postavenia robotníckej triedy v Anglicku (to je v podstate empirické štádium), ktoré ho vedie k pochybnostiam o správnosti vtedy panujúcich ekonomických a sociálno-politických teórií. V tomto bode sa čoskoro pripája k Marxovej kritike anglickej klasickej politickej ekonómie, participuje na vytvorení novej teórie ekonómie kapitalizmu. Práve tak sa zúčastňuje na kritike sociálno-politických koncepcií utopických socialistov a ďalších návrhov na reorganizáciu spoločnosti. Skôr alebo neskôr prispieva ku kritike vtedajších spoločenských vied prácami z oblasti literárnej vedy, histórie, etnografie, vojenstva atď. Zároveň s tým premyslel spolu s Marxom hlbšie teoretické základy všetkých oblastí vedeckého poznania spoločnosti, teda filozofickú teóriu spoločnosti, historický materializmus, ktorý je teoretickým úbežníkom všetkej ich kritiky vtedajších spoločenských vied a vlastných pokusov o nové spoločenské vedy, základnou kategoriálnou štruktúrou každej vedy o spoločnosti.

Záverom: Engelsova oprávnená nespokojnosť so špekulatívnou filozofiou vyústila do úsilia oprieť každú budúcu filozofiu o teoretickú vedu. Pritom však nešlo o to, aby sa filozofia rozplynula v teoretických oblastiach špeciálnych vied, ale aby na základe ich kritického domýšľania vznikla vedecká, t. j. z vied vychádzajúca a vedami kontrolovateľná teória bytia vôbec a spoločenského bytia zvlášť. Funkciou tejto teórie najvyššieho stupňa či najhlbšej roviny nebolo, a nie je diktovať vedám závery, ale slúžiť ako imanentné „sebauvedomenie" vied, ktoré popri nespornom svetonázorovom momente má pre vedy význam základnej teoretickej a metodologickej orientácie a sebakontroly.

Alebo ináč, to základné, na čo nás Engelsovo dielo v tomto ohľade upozorňuje, je

skutočnosť, že každá odluka teoretickej vedy a vedeckej filozofie, bez ohľadu na to, či podnet k nej vyšiel z vedy alebo z filozofie, sa jednej i druhej vypomstí nedozerným množstvom škodlivých dôsledkov.

Milan Zigo

SPRÁVA O DISKUSII K PREDNÁŠKE B. M. KEDROVA A P. V. KOPNINA V SLOVENSKEJ FILOZOFICKEJ SPOLOČNOSTI

Dňa 12. 10. 1970 usporiadala Slovenská filozofická spoločnosť prednášku akademika B. M. Kedrova, riaditeľa Ústavu dejín vedy a techniky v Moskve a člena korešp. P. V. Kopnina, riaditeľa Filozofického ústavu Akadémie vied ZSSR.

Akademik Kedrov sa vo svojej prednáške zaoberal vzťahom ideálneho a materiálneho v technike. Vedeckotechnická revolúcia má vplyv i na základné problémy a otázky filozofie, ktoré je potrebné riešiť z pozície nových pohľadov. Vystupuje do popredia spätná väzba techniky a vedy. V tomto vzťahu sa stáva úloha ideálneho — teda vedy — druhoradou. Primárnu úlohu má prax. Veda môže určovať smery vývoja, ale hlavnou silou vývoja je výroba.

Dôležitú úlohu vo vývoji spoločnosti má spoločenské vedomie. V tejto súvislosti v súčasnej etape vývoja našej spoločnosti treba venovať pozornosť protirečivému vývoju spoločenského poznania a ideológie. A práve filozofia musí skúmať, ako sa toto vedomie ľudí vyvíja, čím je podmienené, čo ho determinuje. Tu nestačí naučiť sa správnu definíciu, ale treba prenikať od povrchu javu k hlbšej podstate, ba možno povedať k podstatám, ktoré na základe zákona protikladov vytvárajú jednotu. Tieto podstaty neobjavujeme naraz. Poznávame len jav, od ktorého cestou abstrakcie môžeme dôjsť k samej podstate. V tomto procese sa objavujú objektívne zákony vedomia, v ktorých sa odzrkadľuje protirečivosť poznania.

Ďalej B. M. Kedrov rozoberal v skratke názory súčasných nemarxistických filozofických smerov, ktoré sa snažia redukovať marxistickú filozofiu iba na ontológiu. To v skutočnosti nezodpovedá pravde, pretože na jednej strane sa dialektický materializmus zaoberá materiálным svetom, ale zároveň je i učením o zákonoch myslenia.

Ďalším problémom, ktorému akademik Kedrov venoval pozornosť, bol problém odrazu. Čo to je ideálne? Hovoríme, že odraz, ktorý prebieha cestou abstrakcie a vyjadruje sa v pojmoch. Zaujima nás však, aký je spätný návrat ku skutočnosti? B. M. Kedrov na túto otázku odpovedá, že k objektívnej realite vždy pristupujeme z hladiska svojich poznatkov a hlavne záujmov, ktoré je potrebné vždy zladíť s vývojom spoločenského vedomia a záujmami spoločnosti. Na základe tohto prístupu ku skutočnosti určuje akademik Kedrov i úlohu filozofie, ako a čím sa má filozofia zaoberať.

Filozofia sa má učiť riadiť myslenie, aby vždy bolo v súlade s vývojom danej spoločnosti. Vedomie musí byť vždy v zhode so skutočnosťou, ktorá však nesmie byť formálna, ale vedomá.

Ďalej vystúpil člen korešp. P. V. K o p n i n, ktorý sa zaoberal súčasným vývojom marxistickej filozofie. Podľa neho je potrebné marxistickú filozofiu rozvíjať a rozpracúvať v neustálej diskusii, vyjasňovaní stanovísk, v hľadaní pohybu k pravde. Pri takomto prístupe k marxistickej filozofii je však potrebná správna taktika a stratégia voči nemarxistickým filozofickým smerom.